

SÂCİ, Mü'temen b. Ahmed

(المؤمن بن أحمد الساجي)

Ebû Nasr el-Mü'temen
b. Ahmed b. Alî es-Sâcî
(ö. 507/1113)**Hadis âlimi.**

Safer 445'te (Haziran 1053) doğdu. Bağdat köylerinden birine nisbetle Deyr'âkûlî, ayrıca Rabaî, Bağdâdî ve Makdisî nisbeleriyle de anılır. Henüz çocukken Ebû İshak eş-Şirâzî'den fıkıh öğrenmeye başladı. Bağdat'ta Ebû'l-Kâsım Abdülazîz b. Ali el-Enmatî, İbnü'n-Nakûr Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Muhammed, İbnü'l-Hallâl Ebû'l-Kâsım Abdullah b. Hasan, Ebû Nasr Muhammed b. Muhammed ez-Zeynebî, İbnü'l-Büsri Ebû'l-Kâsım Ali b. Ahmed gibi âlimlerden ilim tahsil etti. Ardından hadis öğrenimi için seyahate çıktı ve Sûr şehrinde Hatîb el-Bağdâdî, İsfahan'da Ebû Amr İbn Mende ve İbn Şekrûye Muhammed b. Ahmed, Basra'da Ebû Ali b. Ahmed et-Tüsterî, on yıl kaldığı Herat'ta Hâce Abdullah el-Herevî'den faydalandı. Bağdat'a döndükten sonra bir daha oradan ayrılmadı. Kendisinden İbn Nâsir es-Selâmî, Sa'dü'l-Hayr b. Muhammed el-Endelüsî, Ebû Tâhir Muhammed b. Ebû Bekir es-Sencî, Ebû Sa'd el-Bağdâdî, Ebû Tâhir es-Silefî, Muhammed b. Mansûr es-Sem'ânî gibi âlimler hadis rivayet etti. Ömrünün sonlarına doğru zühd hayatı yaşadığından ilim meclislerinden uzaklaştı.

Yazdığı ve naklettiği bilgileri sağlam şekilde kaydettiği belirtilen Sâcî hadis öğrenimi için yaptığı seyahat sırasında Bağdat'ta Şâfiî fakih İbnü's-Sabbâğ'ın Şâfiî fıkıhına dair eş-Şâmil'ini ve İbn Adî'nin *el-Kâmil fi'd-ğ-ğ-ğ-ğ-ğ*'sini, Basra'da Ebû Dâvûd'un *es-Sünen*'ini istinsah etti. Herat'ta Tirmizî'nin *el-Câmi'u's-şahîh*'ini altı defa yazdı. İsfahan'da Ebû Abdullah İbn Mende'nin *Ma'rifetü's-şahâbe*, *Kitâbü't-Tevhîd*, *el-Emâlî*, *Avâlî İbn 'Uyeyne* ve *Ğarâ'ibü Şu'be* adlı eserlerini onun oğlu Ebû'l-Kâsım İbn Mende'den dinledi. Ancak sonuncu eserin semâni tamamlayamadan hocası Ebû'l-Kâsım İbn Mende vefat etti. Talebesi Ebû Tâhir es-Silefî, Sâcî'nin hadis hâfızı ve mütkın olduğunu belirtmiş, uzun süre hadis okusa bile dinleyenleri bıktırmadığını, Râmhürmüzî'nin *el-Muğaddişü'l-fâsı*'nı kendilerine bir mecliste okuduğunu söylemiştir. Bir diğer talebesi Muhammed b. Mansûr es-Sem'ânî onun Irak'ta hadis ilmini en iyi anlayan iki kişiden biri olduğunu ifade etmiş, İbn Nâsir da Sâcî'nin güvenilir bir ilim adamı ol-

duğunu belirtmiştir. Hâce Abdullah-ı Herevî'nin Sâcî yaşadığı sürece hiç kimsenin Hz. Peygamber adına hadis uyduramayacağını söylemesi, onun hadis ilmindeki titizliğini göstermesi bakımından önemlidir. Kanaatkâr, alçak gönüllü ve takvâ sahibi olduğu nakledilen Mü'temen b. Ahmed es-Sâcî 17 Safer 507'de (3 Ağustos 1113) Bağdat'ta vefat etti ve Ahmed b. Hanbel Kabristanı'na defnedildi.

BİBLİYOGRAFYA :

Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XIX, 308-311; a.m.f., *Târîhu'l-İslâm: sene 501-520*, s. 191-194; a.m.f., *Tezkiretü'l-huffâz*, IV, 1246-1248; Ahmed b. Aybek ed-Dimyâtî, *el-Müstefâd min Zeyli Târîhi Bağdâd* (nşr. M. Mevlûd Halef), Beyrut 1406/1986, s. 399-401; Sübkî, *Tabakât* (Tanâhî), VII, 308-309; İbn Kesirî, *el-Bidâye*, XII, 178; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, VI, 109-110; Ziriklî, *el-A'lâm* (Fet-hullah), VII, 318.

AYŞE ESRA ŞAHYAR

SÂCİ, Zekerıyyâ b. Yahyâ

(زكريا بن يحيى الساجي)

Ebû Yahyâ Zekerıyyâ b. Yahyâ
b. Abdırrahmân ed-Dabbî es-Sâcî
(ö. 307/920)**Basralı muhaddis ve fakih.**

220 (835) yılı civarında Basra'da doğduğu tahmin edilmektedir. Dabbe adlı atasına nisbeten Dabbî, ailece kereste ticaretiyle meşgul olmaları dolayısıyla Sâcî nisbeleriyle anılır. İlk eğitimini babasından aldıktan sonra ilmî seyahatlere başladı; Kûfe, Hicaz ve Mısır'ı dolaştı. Buralarda Ebû'r-Rebî Süleyman b. Dâvûd ez-Zehrânî, Abdü'lâ b. Hammâd en-Nersî, Ubeydullah b. Muâz el-Anberî, Hüdbe b. Hâlid el-Kaysî, Halife b. Hayyât, Muhammed b. Abdülmelek b. Ebû's-Şevârib el-Ümevî, Bündâr diye anılan Muhammed b. Beşşâr, Dâvûd ez-Zâhirî, Ebû Dâvûd es-Sicistânî gibi âlimlerden hadis dinledi. Bu arada fıkıhla ilgilendi ve Şâfiî âlimlerinden Müzenî ile Rebî' b. Süleyman el-Murâdî'nin etkisiyle bir Şâfiî âlimi olarak yetişti.

Hadis münekkitlerinin imam, hâfız, sika ve sebt gibi lafızlarla övdüğü Sâcî, Basra muhaddisi ve müftüsü diye tanındı. İbnü'l-Kattân el-Mağribî bazı kimselerin onu zayıf kabul ettiğini ileri sürmüştü de bu değerlendirme doğru bulunmamıştır (Zehebî, *Mizânü'l-İtidâl*, II, 79). Sâcî seyahatlerini tamamladıktan sonra Basra'ya yerleşti ve hadis rivayet etmeye başladı. Kendisinden İbn Hibbân, Râmhürmüzî, Taberânî, İbnü's-Sünnî, İbn Adî, Ebû's-Şeyh, Ebû Bekir el-İsmâilî ve Gıtrîfî gibi muhaddisler hadis nakletti. Önceleri bir Mu'tezi-

le âlimi iken Selef akîdesini benimseyen ve bu konuda derinleşen Ebû'l-Hasan el-Eş'arî, Selef âlimlerinin hadis anlayışı ile Allah'ın sıfatları ve diğer itikadî konulardaki görüşlerini Zekerıyyâ es-Sâcî'den almış, eserlerinde bu konuları işlerken ona dayanmıştır (Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, II, 709).

Sâcî, hadis rivayeti konusunda titiz davranan ve gördüğü yanlışları hemen düzeltmeye çalışan bir kişiliğe sahipti. Basra'da talebelerine ders verdiği sırada orada bulunan İbrâhim b. Muhammed b. Yahyâ b. Mende elindeki notlardan iki hadisi senediyle birlikte okudu, ancak hadis talebeleri senedin doğru olmadığını söyleyerek ona itiraz etti. Sâcî de sözü edilen hadislerin yanlış olduğunu gördü ve onları kimden aldığını sordu. İbrâhim b. Muhammed'in "Basralı biri" diye kapalı bir ifade kullanması üzerine Sâcî onu emniyet güçlerine teslim etmek istedi, ancak araya girenler yanlış bilgi ihtiva eden notların imha edilmesi şartıyla onu kurtardı (Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XIV, 199). Basra'da vefat eden Sâcî'nin Yahyâ ve Ahmed adında iki oğlu olduğu bilinmektedir.

Eserleri. 1. *Kitâbü'd-ğ-ğ-ğ-ğ-ğ ve'l-men-sübîn ile'l-bid'ati mine'l-muğaddişin ve'l-ilel (eğ-ğ-ğ-ğ-ğ, el-İlel, İlelü'l-hadis)*. Zayıf râvileri konu alan eserler arasında önemli bir yere sahip olan kitabın günümüze ulaştığına dair bilgi bulunmamaktadır. İbn Hazm *el-Muğallâ*'da, Beyhâkî *es-Sünenü'l-kübrâ*'da, Hatîb el-Bağdâdî *Târîhu Bağdâd*'da ve İbn Adî *el-Kâmil*'de ondan alıntılar yapmıştır. Bu alıntılardan anlaşıldığına göre Sâcî eserini Basralılar, Küfeliiler, Şamlılar şeklinde bölgelere ayırıp nisbeleri esas alarak telif etmiş, eserde cerh ve ta'dil âlimlerinin görüşlerine, zayıf râvilerin rivayetlerine yer vermiş, kendileriyle görüştüğü râviler hakkında şahsî değerlendirmelerde bulunmuştur. İbn Hibbân el-Büstî'nin *Kitâbü'l-Mecrûhîn*'i üzerine Dârekutnî tarafından yazılan *Ta'İl-kât*'ı yayıma hazırlayan Hafîl b. Muhammed el-Arabî (Kahire 1414/1994), *Târîhu Bağdâd* ve *el-Kâmil*'de yer alan nakilleri "Nükûlât min Kitâbi'd-ğ-ğ-ğ-ğ-ğ li's-Sâcî" adıyla dipnota koymuştur. 2. *Uşûlü'l-fıkıh*. Fıkıh mezhepleri arasındaki ihtilâfları konu alan bu eserin bir nüshasına sahip olduğunu söyleyen Tâceddin es-Sübkî müellifin bu konuda önce hacimli bir kitap kaleme aldığını ve daha sonra bunu ihtisar ettiğini belirtmiştir (*Tabakât*, III, 300). Sâcî'ye nisbet edilen *İhtilâfü'l-ulemâ*, *İhtilâfü'l-fukahâ*, *İhtilâfü'l-hadis*'in de bu

eser olduğu tahmin edilmekte, Sâcî'nin *Ah-kâmü'l-Kur'ân* adlı bir eserin daha olduğu bildirilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dil*, III, 601; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecdüdü), s. 266; Dârekutnî, *Ta'likât 'ale'l-Mecrûhîn li'bn Hibbân el-Büstî* (nşr. Halîl b. Muhammed el-Arabî), Kahire 1414/1994, neşreden giriş, s. 27-33; Şîrâzî, *Tabakâtü'l-fukahââ*, s. 104; İbn Hayr, *Fehrese*, s. 210; İbnü'l-Esir, *el-Lübâb*, II, 90, 261; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XIV, 197-200; a.m.f., *Tezkiretül-huffâz*, II, 709-710; a.m.f., *Mizânü'l-i'tidâl*, II, 79; Sübkî, *Tabakât* (Tanâhî), III, 299-301; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, I, 94-95; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, II, 488-489; *Keşfü'z-zunûn*, I, 32; İbnü'l-İmâd, *Şezerât* (Arnaût), IV, 36; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, IV, 184; Necm Abdurrahman Halef, *İstidrâkât 'alâ Târîhi't-türâsi'l-Arabî*, Cidde 1422, IV, 482; M. Ebû Bekir b. Ali v.dğr., *İstidrâkât 'alâ Târîhi't-türâsi'l-Arabî*, Cidde 1422, V, 214.

MEHMET EFENDİOĞLU

SÂCOĞULLARI

Azerbaycan'da hüküm süren
bir Türk-İslâm hânedanı
(889-929).

Adını, Mâverâünnehir'in Üsrüşene (Uşrûsana) bölgesinden Bağdat'a gelmiş asil bir Türk ailesine mensup olan Ebû's-Sâc Dîvdâd b. Yûsuf Dîvdest'ten alır. Ebû's-Sâc önce Haydar b. Kâvûs el-Afşin'in, ardından Abbâsî Devleti'nin hizmetine girdi. Azerbaycan'da Bâbek, Taberistan'da Kâriniler, Basra'da Zencî köle isyanlarının bastırılmasında etkin rol oynadı; Tarîkimekke, Diyârımdar, Kinnesrîn, Avâsım, Halep, Ahvaz valiliği gibi önemli görevlerde bulundu. Ahvaz valiliğinden azledilince Saffârîler'e katıldı. Kısa bir süre sonra tekrar Abbâsî Devleti'ne hizmet etmek üzere Bağdat'a gitmek için buradan ayrıldı. Ancak yolculuğu sırasında uğradığı Cündişâpûr'da vefat etti (266/879).

Ebû's-Sâc'ın ölümünün ardından oğlu Muhammed, Abbâsî Devleti'nde Tarîkimekke, Haremeyn, Enbâr ve Rahbe valiliği gibi görevlerde bulundu. 276 (889) yılında hilâfet nâibi Muvaffak-Billâh tarafından Azerbaycan valiliğine tayin edilen Muhammed merkezî yönetimin zayıflamasından faydalanarak bağımsız hareket etmeye başladı. Böylece Sâcoğulları hânedanı kurulmuş oldu. Muhammed'in Üsrüşene hâkimlerinin taşıdığı "Afşin" unvanını kullanması onun bağımsızlığının bir işareti olarak gösterilmektedir (Madelung, *ChIr.*, IV, 229). Merâga'yı ele geçirip (280/893) kendisine idare merkezi yaptı. Bölgenin ve idaresindeki merkezlerin güvenliğini sağla-

dıktan sonra İrmîniye'deki gelişmeleri yarıktan takip etmeye başladı.

Bu sırada merkezi Ani'de bulunan Ermeni Bagratuni hânedanı İrmîniye'de en güçlü dönemini yaşıyordu. Ermeniler, I. Aşot gibi kralların gayretiyle büyük ölçüde birliğini sağlamış ve İslâm hâkimiyetinden çıkma yönünde adım atmıştı. Bu amaçla Abbâsî hilâfetiyle dostane münasebetler kuran Kral I. Simbat, 893 yılında Bizans İmparatoru VI. Leon'a bir elçi göndererek aralarındaki ittifakın yenilenmesini sağladı. Öteden beri bölgedeki Abbâsî valilerini istemeyen Ermeniler, Muhammed b. Ebû's-Sâc el-Afşin'i halifenin gözünden düşürmek ve Bizans'tan alacakları destekle onu bölgeden uzaklaştırmak istiyordu. I. Simbat 30 bin kişilik bir orduyla Azerbaycan sınırına dayandı. İki ordu burada karşı karşıya geldi, ancak barış sağlanarak savaş önlendi. Bu olayın ardından bölgedeki müslüman merkezlerine saldırı başlatan Simbat, Duvîn (Dvin) üzerine yürüyüp şehri ele geçirdi (281/894). Daha sonra müslüman yerleşim merkezlerine geniş çaplı saldırılar düzenleyen Ermeni orduları kuzeyde Kafkas dağlarına, doğuda Azerbaycan sınırına kadar yayıldı. Gürcistan ve Arrân, Ermeniler'in hâkimiyetine girdi (282/895).

Muhammed b. Ebû's-Sâc vasıtasıyla durumdun haberdar olan Halife Mu'tazid-Billâh, onun İrmîniye'nin kendisi valiliğine bağlanması şartıyla Simbat'ı bertaraf edebileceğine dair teklifini olumlu karşılayarak Ermeniler üzerine yürümesini emretti. Muhammed önce Nahçıvan'a girdi, ardından Duvîn önlerine gelerek fazla bir mukavemetle karşılaşmadan şehri yeniden İslâm hâkimiyetine kattı (Grousset, s. 402). Bu arada Simbat da Muhammed'in üzerine yürüdü. Alagöz dağı eteğinde meydana gelen savaşta Muhammed yenilgiye uğradı ve barış teklifinde bulundu (Pasdermacıyan, s. 184). Simbat, İslâm ordularından gelebilecek zararı önlemek için (F. Macler, IV, 160) bu teklifi benimsedi. Daha sonra Vaspurakan bölgesindeki (merkezi Van) Ermeni Ardruni hânedanı ile temas kuran Muhammed, Ardruniler'i yanına çekmek suretiyle Simbat'ı zaafa uğratmayı düşünüyordu. Ardruni Hükümdarı Sergis Aşot, Simbat'ın işgalinden korunmak amacıyla Muhammed'e tâbi olmayı kabul etti (Grousset, s. 405).

el-Cezire Valisi Ahmed b. İsâ eş-Şeybânî'nin Kral Simbat'ı yenilgiye uğratması Muhammed b. Ebû's-Sâc'a yeniden İrmîniye'ye baskın düzenleme fırsatı verdi. Muhammed, Bagratuni merkezinin bulundu-

ğu Şirak bölgesine yürüdü, Kars'ı bir süre kuşattıktan sonra ele geçirdi (285/898). Simbat'ın karısını, gelinini ve bazı önemli şahsiyetleri yanına alarak ele geçirdiği hazineyle birlikte Duvîn'e döndü (Pasdermacıyan, s. 184). Ailesini kurtarma çarelerini aramaya başlayan Simbat, Muhammed'e itaatini bildirerek esirleri bırakması talebinde bulundu. Muhammed, Simbat ile akrabalık kurdu ve onunla bir anlaşma yaptı. Ancak Simbat anlaşma şartlarına uymayıp Gürcistan Kuropolatu II. Adarnase ile birlikte hareket etmeye başladı.

Kuzey İrmîniye'yi kontrol altına aldıktan sonra Vaspurakan bölgesine âni bir baskın düzenleyen Muhammed b. Ebû's-Sâc bölgede sürdürdüğü mücadeleler sonucu Güney İrmîniye'ye hâkim oldu. Halife Mu'tazid-Billâh, Muhammed'in Azerbaycan ve İrmîniye bölgesindeki hâkimiyetini tanıdı (285/898). Muhammed de halifeye bağlılığını göstermek üzere oğlu Ebû'l-Müsâfir Feth'i kıymetli hediyelerle birlikte Bağdat'a rehine olarak yolladı (7 Muharrem 286 / 23 Ocak 899). Azerbaycan'a dönmesinin ardından veba salgınında hayatını kaybetti (Reb'ülevvel 288 / Mart 901) ve yerine oğlu Dîvdâd geçti. Dîvdâd'ın amcası Ebû'l-Kâsım Yûsuf birkaç ay sonra yeğenini yenilgiye uğratarak (Şâban 288 / Ağustos 901) Sâcoğulları'nın yeni hükümdarı oldu (Taberî, X, 638). Gençlik yıllarını Mekte'de geçiren ve iyi bir öğrenim gören Yûsuf b. Ebû's-Sâc'ın Sâcoğulları'nın başına geçmesi Simbat'ı rahatsız etmeye başladı. Halife Müktefî-Billâh'a bir elçi göndererek Yûsuf'a karşı mücadelede kendisine yardım ettiği takdirde tam bir itaat içinde olacağına ve yıllık vergisini doğrudan hazineye göndereceğine dair söz verdi. Merkezî idareden kopmalar yüzünden sıkıntı içinde bulunan halife bu teklifi kabul etti. Krallık tacı, hil'at ve kıymetli eşyalar göndererek Simbat'ı ödüllendirdi. Durumu öğrenen Yûsuf, İrmîniye'ye yürüdüyse de kışın yaklaşması dolayısıyla Duvîn'e dönmek zorunda kaldı. 292 (905) yılında isyan eden Yûsuf'a karşı mücadelede başarılı olamayacağını düşünen halife Simbat'a bir mektup göndererek Sâcoğulları üzerine yürüme teklifinde bulundu. Simbat bu teklifi fırsat bilerek Sâcoğulları'nı ortadan kaldırmak istedi, ancak bu arada Yûsuf halife ile anlaşınca zor durumda kaldı. Yûsuf, Simbat'a gözdağı vermek amacıyla yıllık vergilerini gecikmiş olanlarıyla birlikte hemen ödemesini istedi. Simbat'ın bu vergileri ödemeye kalkması ülkede büyük bir kargaşa ve sıkıntıya yol açtı. Bu durum Nahçıvan'ı yeniden ele ge-